

pogost in pomeni gradišče, grajski hrib, tamkajšnja ruševino ali utrdbo. Čeprav so rodbini nekoč pripisovali bavarsko in celo balkansko poreklo, viri tega ne potrjujejo. Obravnavana rodbina je dobila ime po dvoru Puštal pred Škofjo Loko, ki je stal na mestu današnjega dvorca. Posamezniki s tem imenom se sicer pojavljajo že v 13. stoletju, a je prvi, ki ga avtor z zanesljivostjo umesti v rodovnik, Peter(lein) Purgstall. Ta se omenja v freisinški fevdni knjigi s konca 14. oziroma začetka 15. stoletja. Bil je del klientele freisinških škofov, ki ji je pripadal tudi njegov sin Gall, ki je bil sredi 15. stoletja oskrbnik v Škofji Loki. Gallov vnuk Krištof († 1548) se je vojaško izkazal v prvi habsburško-beneški vojni in bil aktiven član kranjskih deželniških stanov. Znotraj deželne uprave je dosegel položaj deželnega upravnika. Glavna rodbinska linija je izumrla že z njegovim vnukom konec 16. stoletja. Bistveno bolje se je godilo stranski veji s Krupe, ki jo je začel Krištofov brat Moric († ok. 1531). Ta se je poleg vojskovanja proti Benečanom in Osmanom izkazal tudi kot diplomat pri moskovskem velikem knezu. Njegova poroka s hčerko zgoraj omenjenega Andreja Hohenwarta je omogočila dedovanje Krupe, ki je postala rodbinski sedež. V sedmi generaciji so temu dodali bolj donosni gospostvi Pobrežje in Gradac in tako postali največji fevdalni posestniki na Metliškem. Leta 1631 so trije bratje Purgstalli, predstavniki osme generacije, prejeli baronski naziv in si leto za tem razdelili vsak po eno gospostvo. Njihovi potomci, ki so se razširili tudi na Štajersko in Češko ter dosegli grofovske časti, so se na Metliškem obdržali do leta 1738. Zadnji član rodbine je umrl leta 1817. Njegova posest, združena v fidejkomis, z njo pa tudi rodbinski grb z elementi Tuševdolskih, Hohenwartov, Purgstallov in Gracarjev sta leta 1835 pripadla znanemu orientalistu Josephu pl. Hammerju. Krupo je takrat, po več menjavah lastnikov v 18. stoletju, posedoval Alojz baron Apfaltrer, ki je dal gradu novo podobo. Ta se je ohranila do druge svetovne vojne, v kateri je bil grad dvakrat požgan, kasneje pa nacionaliziran in skoraj popolnoma uničen.

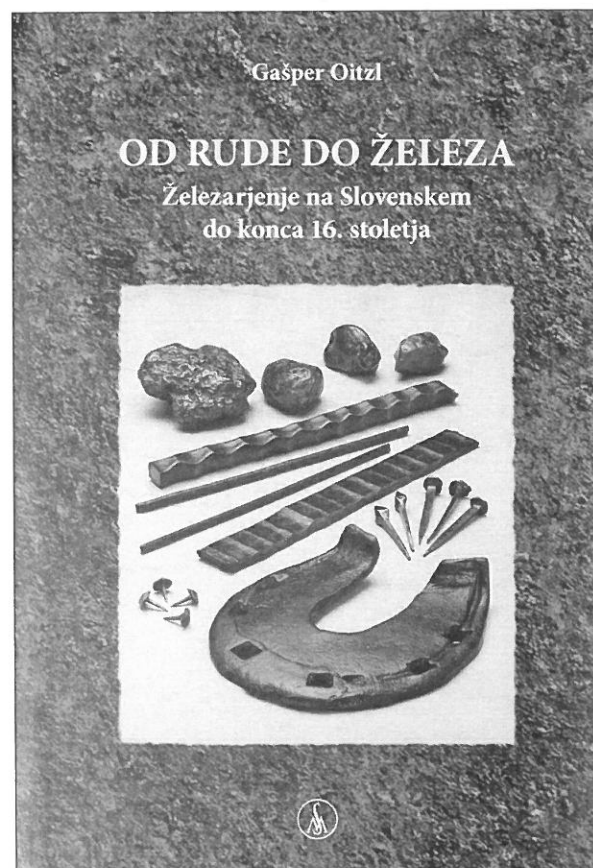
Weiss je v svoji monografiji ponovno dokazal poznavanje zgodovinskih prijemov, literature in zlasti virov, ki so nujni za izdelavo moderne genealogije. Z obvladanjem pomožnih zgodovinskih ved mu je uspelo nakazati kredibilno povezavo med Sajfridom Tuševdolskim in Hohenwarti. Enega kompleksnejših genealoških problemov, istoimenskih posameznikov, se je lotil z natančno analizo in odpravil napake svojih predhodnikov. Odpravil je tudi razne izmišljotine, ki so z nekritičnim prepisovanjem skozi stoletja postale skorajšnja zgodovinska dejstva.

Kljub nekaj manjšim napakam in nedoslednostim je presegel svoje predhodnike, s svojo sposobnostjo vživljanja in pisanja pa je sicer znanstveno besedilo naredil dostopno in atraktivno tudi za širšo javnost. Grad Krupa, zlasti pa metliška veja Hohenwartov in krupska veja Purgstallov so dobili zaslužen pozornost, ki razkriva njihovo pomembnost v času in prostoru.

Luka Dremelj

Gašper Oitzl: Od rude do železa. Železarjenje na Slovenskem do konca 16. stoletja. Ljubljana: Slovenska matica, 2024, Razprave in eseji 84, 404 strani.

Slovensko zgodovino pisje je od konca leta 2024 bogatejše za znanstveno monografijo o zgodovini železarjenja na Slovenskem od prvih arheološko otipljivih začetkov okrog preloma drugega v prvo tisočletje pr. Kr. do konca 16. stoletja. Železarstvo je bilo v širšem vzhodnoalpskem prostoru dolgo ena najpomembnejših neagrarnih dejavnosti, zato je že zgodaj zbudilo zanimanje zgodovinarjev in arheologov. V Sloveniji ima nemara najdaljšo tradicijo njegovega preučevanja Narodni muzej Slovenije, naslednik leta 1821 ustanovljenega Kranjskega deželne muzeja. Začelo se je v zad-

nji četrtini 19. stoletja z odkritjem velikega števila prazgodovinskih predmetov in je prvi vrhunec doseglo leta 1909 z izidom monumentalnega dela nekdanjega kustosa Alfonsa Müllnerja *Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien von der Urzeit bis zum Anfänge des XIX. Jahrhunderts*. Monografija muzejskega kustosa Gašperja Oitzla, ki temelji na marca 2022 obranjeni doktorski disertaciji, predstavlja uspešno nadaljevanje pred stoletjem in pol začetega dela.

Knjiga je sestavljena iz osmih smiselno zao-kroženih poglavij, ki so razdeljena na podpoglavja in podpodpoglavja, dve pa tudi na podpodpoglavja. Takšna členitev je bralcu prijazna, saj mu omogoča enostaven pregled nad vsebino. Uvodu, v katerem sta predstavljena kratek oris problematike ter stanje virov in raziskav, sledi opis tehnologije pridobivanja in predelave železa. V tem poglavju se metalurgije nevešči bralec na razumljiv način seznani s postopki od pridobivanja, priprave in taljenja železove rude do obdelave kepe železa v predelovalnem obratu. Temu sledi prikaz razvoja železarske tehnologije, pri katerem je treba posebej omeniti prvo podpoglavje, namenjeno razvoju talilnih peči od preprostih talilnih ognjišč do višjih jaškastih peči. Zaradi pomanjkanja pisnih virov se je avtor oprl na najnovejša arheološka in arheometalurška spoznanja, ki so pomembno dopolnila in delno revidirala starejše ugotovitve.

Za razumevanje razvoja železarjenja na Slovenskem je treba obravnavati širši evropski prostor, zlasti regije, od koder so se nove tehnologije širile po stari celini. Nam najbližja pomembna železarska središča so se že v srednjem veku razvila na Zgornjem Štajerskem in v severni Italiji. Avtor zato za lažjo predstavitev razvoja panoge v slovenskem prostoru pogosto poseže po primerih s teh območij, za katera je na razpolago več pisnih virov in so tudi bolje raziskana. Za bralca utegne biti še posebej zanimivo zadnje podpoglavje drugega poglavja, v katerem se pri predstavitvi razdelitve železarskih obratov seznani z osnovno terminologijo.

Težišče monografije je tretje poglavje, ki z nekaj manj kot 130 stranmi presega četrtino njene obsega. V njem je podan izčrpen kronološki pregled zgodovine železarjenja na Slovenskem od prvih poskusov taljenja železove rude in obdelave železa v prazgodovini do pojava plavžev v 16. stoletju. Predstavitev najzgodnejših obdobj je kratka in temelji predvsem na dognanjih arheologije. Podobno velja tudi za zgodnji in visoki srednji vek, le da so v znatni meri ta dognanja podprta s pisnimi viri, zlasti listinami in urbarji. Pozoren bralec zlahka opazi, da je za to obdobje

za Štajersko in Koroško na voljo občutno več podatkov kot za Kranjsko.

Skladno z naraščanjem količine ohranjenih virov se povečuje tudi obseg podpoglavij. Tretje tako obravnava začetek razvoja intenzivnega železarjenja v poznem srednjem veku, ki sovпада z razvojem trgovine, napredovanjem kolonizacije in urbanizacije ter splošnim gospodarskim napredkom. Posebno podpoglavje je namenjeno Ortenburškemu rudarskemu redu iz leta 1381, ki sodi med najpomembnejše vire za preučevanje pravne in družbene zgodovine železarstva. Daleč najobsežnejše je četrto podpoglavje, v katerem je izčrpno predstavljen razvoj panoge v 16. stoletju. Predstavitev posameznih območij je zasnovana po geografskem principu, kar je z vidika preglednosti zagotovo najboljša rešitev. Najprej so obravnavana najpomembnejša središča na Gorenjskem, zatem pa še v drugih predelih današnje Slovenije in zamejstva.

Železarjenje je imelo kot ena najpomembnejših neagrarnih gospodarskih panog velik vpliv na poznosrednjeveško in zgodnjenovoveško družbo na Slovenskem. Četrto poglavje se zato ukvarja z družbenimi značilnostmi njegovega razvoja. Najprej se posveti železarskim skupnostim, nato posestni strukturi železarskih obratov, nazadnje pa še delovni sili v železarskih središčih. Iz prikaza je jasno razvidno, da so bili v panogo vključeni vsi družbeni sloji, od plemstva do podložnikov.

Za raziskovalca gospodarske zgodovine je nemara najbolj zanimivo peto poglavje, ki obravnava gospodarske značilnosti razvoja železarjenja. V njem se je avtor najprej spoprijel z zahtevnima vprašanjema obsega proizvodnje in distribucije oziroma trgovine z železom. Pri obeh znova pride do izraza njegovo dobro poznavanje arhivskega gradiva in relevantne strokovne literature. Z uporabo zelo širokega nabora podatkov je podal jasno sliko vpetosti slovenskih proizvodnih središč v trgovino z domačimi in tujimi tržišči. V nadaljevanju poglavja je obdelal še pomen intenzivnega železarjenja za zemljiška gospodarstva ter ceno železa in poslovanje železarskih obratov. Za lažje razumevanje in pregled nad dokaj kompleksno tematiko so v veliko pomoč preglednice s shematično urejenimi podatki.

V šestem poglavju se je avtor posvetil materialni kulturi železa oziroma raznovrstnim železnim predmetom, ki jih v svojih bogatih zbirkah hrani Narodni muzej Slovenije. Osrednje mesto zasedata orožje in bojna oprema, sledijo pa jima orodje, pohištveni in stavbni elementi, kuhinjsko posodje in pribor idr. Uporaba velike količine materialnih virov je brez dvoma ena od odlik monografije, saj so ti v zgodovinopisju v primerjavi

s pisnimi viri pogosto premalo upoštevani. Zaključku sledita seznam virov in literature ter povzetek v nemškem jeziku.

Monografija Gašperja Oitzla se zagotovo uvršča med temeljna dela za raziskovanje gospodarske in družbene zgodovine slovenskega prostora od prazgodovine do zgodnjega novega veka. Kljub širokemu časovnemu razponu je uporabna zlasti za obdobja od visokega srednjega veka, za katera je na voljo občutno več virov kot za čas pred tem. V strokovnem pogledu prinaša veliko novega, predvsem pa nudi dober pregled nad kompleksno tematiko.

Jernej Kotar

Monika Aydin in Špela Poles: Če vas bojo kaj spraševali, nič ne vete! Osemdeset spominov na otroštvo med drugo svetovno vojno v Šoštanju in okolici ob osemdeseti obletnici konca druge svetovne vojne. Šoštanj: Občina Šoštanj, 2025, 407 strani.

Občina Šoštanj je maja 2025, ob 80. letnici konca druge svetovne vojne, ki se je v Sloveniji s podpisom brezpogojne kapitulacije enot nemških oboroženih sil generalpolkovnika Alexandra Löhra končala prav na njenih tleh – v Topolšici,

izdala knjigo spominov ljudi iz Šoštanja in okolice, ki so drugo svetovno vojno doživeli kot otroci ali najstniki. Oblikovno in konceptualno je knjiga nadaljevanje zbornika Občine Šoštanj iz leta 2014 z naslovom *Hrani jih za spomin, če me več kdaj nazaj ne bo: sto spominov ob stoletnici začetka prve svetovne vojne iz Šaleške doline in okolice*.

Navdih za knjigo je bila pripoved Marije Čebul iz Šoštanja, ki je kot štiriletna deklica doživela strmoglavljenje zavezniškega letala B-17 v Lokovici in je maja 2024 svojo zgodbo delila na slovesnosti ob počastitvi letalcev dveh strmoglavljenih zavezniških letal, na kateri so bili prisotni tudi svojci zajetega ameriškega podčastnika Corneliusa V. Snedekerja.

Avtorici Monika Aydin in Špela Poles sta v spremni besedi zapisali, da so tu objavljeni spomini redki in dragoceni, ker jih je večina utonila v pozabo, za nekatere pa se ni želelo, da bi jih razkrili javnosti. Šestinsedemdeset spominov sta zbrali in zvočno posneli v začetku leta 2025, štirje zapisi pa so bili zbrani že predhodno, v času zbiranja gradiva o prvi svetovni vojni. Pripovedovalci so bili v prvem letu vojne, leta 1941, stari od enega do osemnajst let, največ jih je bilo mlajših od deset let. Med pripovedovalci je tudi nekaj rojenih v letih 1941–1943. Med njimi je sirota, ki ji je mama umrla v Auschwitzu, oče pa pod nemškimi streli v Celju. Ostala sta ji očetov dnevnik in poslovilno pismo.

